

Deiliskráning vegna áætlana um veg yfir Grunnafjörð

Birna Lárusdóttir
Fornleifastofnun Íslands
FS390-08101
Reykjavík

2008

Efnisyfirlit

Efnisyfirlit	2
Inngangur	3
Löggjöf um fornleifar	4
Fornleifar á framkvæmdasvæði	6
Fornleifar innan 400 m beltis	6
Fornleifar í námunda við framkvæmdasvæði	7
Fornleifaskrá	8
Samantekt og niðurlag	17
Heimildaskrá	19

Inngangur

Uppi eru hugmyndir um að leggja veg yfir Grunnafjörð norðan Akrafjalls. Vegurinn mun liggja frá núverandi þjóðvegi, til norðurs yfir Hvítanes í Skilmannahreppi, svo yfir ósa Grunnafjarðar, yfir Súlunes og þaðan hér um bil beint af augum, yfir mýrlendisflæmi í Melasveit. Vegurinn mun skv. núverandi áætlun mæta þjóðvegi nr. 1 skammt norðan við bæinn Fiskilæk í Melasveit. Alls er vegarstæðið um 9 km langt. Að beiðni VSÓ-ráðgjafar var gerð úttekt á fornleifum í fyrirhuguðu vegarstæði í lok ágúst 2008. Ákveðið var að gengið yrði um 400 m breitt belti við vegarstæðið, þ.e. 200 m hvoru megin. Beltið nær í gegnum fimm jarðir: tvær í Skilmannahreppi (Hvítanes og Ós að litlu leyti) og þrjár í Leirár- og Melasveit (Vestra-Súlunes, Mela og Fiskilæk). Birna Lárusdóttir fornleifafræðingur hafði yfirumsjón með verkinu en henni til aðstoðar voru fornleifafræðinemarnir Ásta Hermannsdóttir og Jakob Orri Jónsson.

Aðalskráningu á fornminjum var lokið á báðum svæðum fyrir allnokkru síðan. Í Skilmannahreppi var gerð skráning á árunum 2000-2003¹ og í Leirár- og Melasveit á árunum 2000-2002² og var notast við skýrslur þeirra rannsókna við þessa úttekt. Rétt er að taka fram að við aðalskráningu er fyrst og fremst gengið á fyrirfram þekkta fornleifastaði en deiliskráning er mun nákvæmari úttekt. Fyrirfram var vitað um sex fornleifar innan 400 m beltisins úr aðalskráningu. Gengið var á þær aftur, hnit endurnýjuð ef þurfa þótti og athugað hvort einhverjar breytingar hefðu orðið á aðstæðum eða fornleifunum sjálfum. Auk þessa var allt beltið gengið skipulega og bættust þannig tvær fornleifar við, báðar Skilmannahreppsmegin. Að auki má nefna að vegarstæðið liggur nærri vesturmörkum tveggja gamalla túna, á Fiskilæk og í Eystra-Súlunesi.

¹ Adolf Friðriksson og Oddgeir Hansson. 2003. Fornleifar í Skilmannahreppi [FS203-00033]. Fornleifastofnun Íslands.

² Birna Lárusdóttir og Oddgeir Hansson. 2003. Fornleifaskráning í Leirár- og Melasveit [FS199-00032]. Fornleifastofnun Íslands.

Löggjöf um fornleifar

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 10. grein þjóðminjalaga (nr.107/2001), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: „Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja.“ Auk þjóðminjalaga ná lög um mat á umhverfisáhrifum nr. 106/2000 einnig yfir verndun menningarminja, enda markmið laganna að tryggja að mat á umhverfisáhrifum verði fastur liður í undirbúningi að framkvæmdum. Er fornleifakönnunin sem þessi skýrsla byggir á unnin í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið með löggjöfinni. Mat á áhrifum fyrirhugaðra framkvæmda skv. nýju skipulagi gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum (9. gr.) víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja, 100 ára eða eldri, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á. Í lögunum eru gefin allnokkur dæmi, svo sem byggðaleifar, bæjarstæði, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum; einnig vinnustaðir þar sem aflað var fanga, sel, verstöðvar, ból, mógrafir, kolagrafir, gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita, gamlir vegir, stíflur, brýr, vöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra; varnarmannvirki; þingstaðir, hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast síðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð; áletranir, greftrunarstaðir og skipsflök. Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll forn mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum. Þessu hefur verið fylgt við skráninguna, á sama hátt og gert er við almenna fornleifaskráningu. Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær þarf að leita heimildar Fornleifaverndar ríkisins. Komi til björgunargraftar vegna framkvæmda ber framkvæmdaaðili þann kostnað sem af því hlýst. Með hliðsjón af ofangreindum lagaákvæðum er skylt að geta þeirra takmarkana sem eru á meðfylgjandi mati: Þrátt fyrir ítarlega heimildarkönnun og vettvangsathugun eru fornleifar þess eðlis að seint

verður skorið úr með fullri vissu að við tiltekna framkvæmd sé engin hætt á að minjar finnist við jarðrask.

Fornleifar á framkvæmdasvæði

Á könnunarsvæðinu var fyrirfram vitað um sex fornleifar og tvær til viðbótar bættust í hópinn við vettvangskönnun. Auk þess er hér að aftan fjallað um nokkrar fornleifar sem eru skammt utan fyrirhugaðs framkvæmdasvæðis. Upplýsingar um þær fylgja einnig með í fornleifaskrá og þá eru þær merktar inn á kort aftast í skýrslunni. Hættumat var gert fyrir alla staði innan 400 m beltisins. Þeir eru sjálfkrafa settir í stórhættu þótt auðvelt ætti að vera að koma í veg fyrir rask á þeim.

Fornleifar innan 400 m beltis

Hvítanes, Skilmannahreppur.

BO-084:020: Vörðubrot uppi á ás sem áætluð veglína liggur yfir. Varðan er nokkuð mikið hrunin og ekki er vitað um hlutverk hennar.

BO-084:021: Grjóthlaðin rétt sem er mjög heilleg og gæti hafa verið notuð fram á 20. öld. Hún er þessi er alveg niður við sjó og nálægt mörkum úttektarsvæðisins.

Fiskilækur, Melasveit

BO-105:003: Tóft í vesturjaðri túns, síðast notuð sem reykkofti.

BO-105:004: Steinsteypt hlaða (reist 1927 og því ekki fornleif skv. þjóðminjalögum) og sambyggð fjárhústóft, að hluta úr torfi og grjóti. Eldri minjar gætu verið undir á þessum stað en þarna hét „Lambhúsgerði“.

BO-105:018: Landamerkjavarða úr torfi á móti Melaleiti, nefnd Fuglaþúfa. Hún hvarf fyrir margt löngu við skurðgröft en Jón heitinn Eyjólfsson á Fiskilæk benti á staðinn þar sem hún var við aðalskráningu 2002.

Fleiri minjar eru austar í gamla Fiskilækjartúni (sjá fornleifaskrá og kort aftast í skýrslu) en allar utan úttektarsvæðis.

Vestra Súlunes, Melasveit

BO-124:005: Í heimild er getið um stekk við svonefnda Lómatjörn sem var á þessum slóðum. Hún hefur hins vegar verið þurrkuð upp og eru engar minjar sjáanlegar á staðnum. Af lýsingu að dæma má ætla að tóftin hafi verið nálægt áætlaðri veglínu, a.m.k. miðað við hnit sem tekið var í fornleifaskráningu árið 2001. Tóft fannst skammt utan úttektarsvæðis (sjá Bo-124:007 á korti) og er mögulegt að það sé tóftin sem átt er við.

BO-124:008 og BO-124:009: Þessar tóftir eru mjög nálægt hvor annarri. Ekki er vitað um hlutverk þeirra en af útliti að dæma gætu þær báðar verið af einhvers konar aðhöldum.

Fornleifar í námunda við framkvæmdasvæði

Eystra-Súlunes

BO-123:003: Tóft af útihúsi innan túns. Um 8 m suður af því er brunnur sem nú er fallinn saman.

BO-123:004: Útihús er merkt á þessum stað á túnakorti frá 1918 en nú með öllu horfið.

Fleiri minjar eru austar í gamla túni Eystra-Súluness (sjá fornleifaskrá og kort aftast í skýrslu) en allar utan úttektarsvæðis.

Vestra Súlunes

BO-124:007: Mjög afmynduð tóft sem gæti verið af stekk. Ekki óhugsandi að þetta gæti verið sama og tóft sem leitað var að en fannst ekki, sjá Bo-124:005.

Fornleifaskrá

Við skráningu á fornleifum notar Fornleifastofnun Íslands staðlað kerfi þar sem hver sýsla hefur skammstafað heiti (MH, GK o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð

Fjallað er um hverja fornleif eins og dæmið hér að neðan sýnir

númer jarðar eins og í Jarðatali Johnsens 1847

númer fornleifar á tiltekinni jörð

sérheiti

tegund fornleifar

hlutverk fornleifar

Sýslutákn

BO-104:025

Gömlugömluhús

tóft

beitarhús

hnattstaða í gráðum og mínútum (WGS84 vörpun)

64°29.404N 21°57.216V

"Við það sund rétt við gamla veginn er einstakur klettur, Grautarklettur [104:023]... Upp af Grautarkletti eru gamlar húsarústir, sem nefndar eru Gömlugömluhús. Þar voru fjárhús endur fyrir löngu," segir í örnefnalýsingu. Rústir sem passa við þessa lýsingu eru 230 m austur af Grautarkletti en um 2,8 km NNA af bæ 001.

Vestan undir litlu og lágu klapparholti með hundapúfu efst. Í kring eru hálfgrónir melar og mýrarsund til skiptis, sundurgrafin af smálækjum. Þessar rústir eru ekki jafn ellilegar og hefði mátt vænta af lýsingunni og nafninu. Leifar sjást af tveimur samstæðum, aflöngum húsum sem snúa austur-vestur með dyr í vestur. Stærð alls 12 x 10 m og er milliveggur þykkari en útveggirnir. Veggjahæð er mest um 0,7 m en veggir eru mikið hrundir inn. Sér samt víða í grjóti í þeim. Hvorki vottar fyrir gördum né hlöðu eða heygarði.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: Ö-Höfn, 6-7

hættu sem stöðjar að fornleif, t.d. v/ framkvæmda eða náttúruafla

heimild sem vínað er í, nánari færsla í heimildaskrá

hólt

20 m

ákveðnir minjastaðir tilheyrja. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer. Í skránni fær hver minjastaður eina grein og er framsetning upplýsinganna stöðluð.

Í fyrstu línu hvernar greinar eru grunnupplýsingar; auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti fornleifar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða nátttröll). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða. Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu er gerð með GPS staðsetningartækjum (stillingin WGS 84) og er mælt í miðju hvers minjastaðar. Miðað er við að áætlað frávik frá miðju sé ekki meira en 10 metrar að meðaltali. Þar sem

getur um „heimild um...“ t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu séu til heimildir um staðinn, en minjar hafi ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þó engar sýnilegar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnit staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirliggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirliggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt með öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat á þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin hættu, 2) hættu og 3) stórhættu. Þeir minjastaðir sem eru fjarri byggð og öllu því umróti sem hugsanlega gæti skemmt þá teljast ekki í hættu. Minjar á eða við svæði þar sem framkvæmdir eiga sér stað teljast í hættu ef hugsanlegt er talið að þeim verði rótað. Sem dæmi um slíka staði má telja fornleifar í túni en þær teljast í hættu vegna þess umróts sem fylgir ábúð og búskap, og minjastaðir sem eru á svæði þar sem framtíðar landnotkun er óráðin. Í stórhættu eru minjastaðir þar sem miklar líkur teljast á að stöðum verði raskað vegna áætlaðs eða fyrirsjáanlegs umróts. Sem dæmi um slíka staði má nefna minjastaði sem eru á skipulagssvæði þéttbýlis, inni í skógræktarreitum, innan áhrifasvæðis stórframkvæmda eða sem uppblástur ógnar.

BO-084 Hvítanes

Varða Bo-084:020, horft í norður. Jakob Orri Jónsson stendur við vörðuna.

BO-084:020

varða

óþekkt

64°21,726'N 21°58,553'V

Varða er um 40 til 50 m norður af nýju húsi í landi Hvítanes, um 1 km suðvestur af Hvítanesbænum.

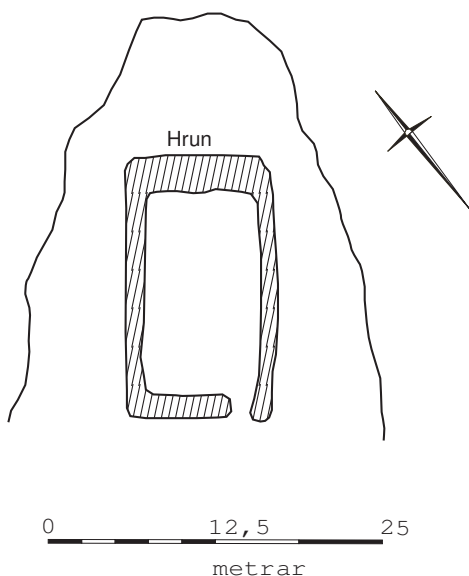
Varðan er uppi á grónu holti og er allt grasi gróið í kring fyrir utan lítil rofabelti norðan við holtið.

Varðan er um 60 cm há og töluvert hrunin. Hún er ferköntuð í grunninn og allt að 0,8 m í þvermál neðst. Ekki er gróið yfir steinana og því hugsanlegt að varðan sé nýleg.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

BO-084:021 tóft rétt

64°22,283'N 21°58,167'V

Rétt Bo-084:021, horft í suðvestur.

Hlaðin rétt er á litlu nesi sem gengur fram í sjó tæpa 500 m norðvestur af Hvítanesbænum og hér um bil gegnt honum. Framan við nesið eru tvær litlar eyjar, sýnilega með varpi. Réttin er á klapparnesi sem er gróið að ofan og skagar út í sjó til norðausturs. Réttin er næstum jafnbreidd og nesið, um 7m og 14m löng. Hún snýr norðaustur-suðvestur. Hún er eitt hólf, hér um bil ferköntuð og standa veggir bærilega, allt að 5 umför af stórum, óreglulegum hnallungum og ekki sérlega vel hlaðið. Hleðsluhæð er mest um 0,7 m. Op er austast á suðurhlið. Norðausturgafi er hruninn vegna sjávangangs. Ljóst er að gott aðhald er á nesinu og hefur verið gott að reka þar inn. Réttin gæti t.d. hafa verið rúningsrétt.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

BO-105 Fiskilækur

BO-105:001 *Fiskilækur* bæjarhóll bústaður 64°25.334N 21°57.024V

"Bærinn er sunnan við þjóðveginn...", segir í Byggðum Borgarfjarðar. "Ein jörð en tveir bæjir," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns 1707. Bæjarhóllinn er þar sem bærinn stendur nú, um 200 m sunnan þjóðvegur.

Greinilegur bæjarhóll. Heimreiðin liggur upp á hann úr norðri. Austan við hólinn rennur lækur í dragi, nú sumstaðar í skurði. Mýri er að sunnan, mun lægri en hólinn en ræktuð tún að vestan.

Hóllinn er hár og mikill og líklega að mestum hluta náttúrulegur. Hann er hæstur þar sem núverandi hús standa. Vestar er íbúðarhús en fjós með hlöðu austur af því. Milli þeirra er bílastæði. Þar stóð einmitt gamla íbúðarhúsið sem var úr timbri og járn, það var rífið um 1947. Hóllinn er hátt í 100 m norður-suður og teygir úr sér allt að 60-70 m suður fyrir húsin sem á honum standa. Austur-vestur er hann einnig hátt í 100 m. Líklega er hann að miklu leyti náttúrulegur, þ.e. bærinn hefur verið byggður á holti sem reis hærra en mýrarnar í kring. Líklega eru mannvistarleifar í hólnum illa farnar af seinni tíma byggingum. Þannig er hlaðan væntanlega niðurgrafin og kjallari undir núverandi íbúðarhúsi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 130; JÁM IV, 136

BO-105:002 *Kornhóll* heimild um legstað 64°25.311N 21°57.086V

"Kornhóll er hólinn þar sem grafreitirinn er," segir í örnefnalýsingu. Grafreitirinn er um 50 m suðvestur af íbúðarhúsinu, á hól sem er samtengdur bæjarhól 001 og teygir sig í suðvestur frá honum. Grafreitirinn er merktur inn á túnakort frá 1918.

Grösugur hól í túni, sleginn. Hallar niður af honum til suðurs og vesturs.

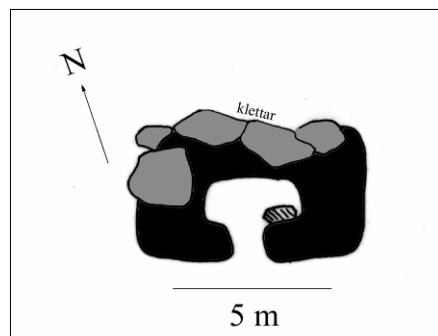
Grafreitirinn er afgirtur með járngrindum, alls 9 x 9 m stór. Í honum eru 7 minnisvarðar eða legsteinar. Síðast var þar greftrað vorið 2002 (Sigurður V. Eyjólfsson frá Fiskilæk, f. 1918).

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Fiskilækur, 3; Túnakort 1918

BO-105:003 tóft útihús

64°25.336N 21°57.257V

Samkvæmt túnakorti frá 1918 var útihús um 150 m norðvestur af grafreit 002. Sléttuð tún er allt um kring.

Á þessum stað er nú tóft húss sem síðast var notað sem reykkoft. Hún er 5 x 7 m, snýr suðaustur-norðvestur með dyr á vestari langhlið. Austur- og norðurhliðar eru að mestu úr stórum, jarðföstum klettum sem húsið hefur verið hlaðið uppvið. Hleðslur eru annarsstaðar að mestu fallnar inn og gróid yfir þær.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Túnakort 1918

Tóft BO-105:003, horft í norðaustur.

BO-105:004 Lambhúsgerði

tóft fjárhús

64°25.358N 21°57.253V

Samkvæmt túnakorti frá 1918 var útihús um 40 m norðaustur af 003. Í örnefnalýsingu segir: "Þar vestur af [Langagerði 013] er Lambhúsflöt. Hún var grædd út á mel fyrir meira en hundrað árum, byrjað á því svona fyrir miðja 19. öld. Þar norður af er Lambhúsgerði." Lambhúsgerði mun nú horfið og kannaðist Jón Eyjólfsson ekki við það. Líklega hefur það verið kennt við lambhúsið sem hér er skráð.

Sléttað tún er allt um kring.

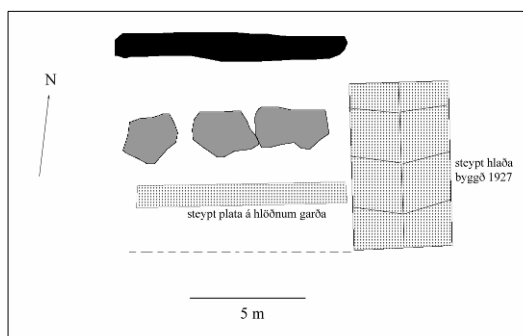
Þarna stendur enn steinsteyppt hlaða með járnþaki og vestan við hana er fjárhústóft. Þar hafa verið tvö samstæð hús, 10 m löng en 5,5 m breitt hvort um sig. Syðri langveggur í syðri tóftarhlutanum er alveg horfinn og reyndar er hugsanlegt að hann hafi verið úr timbri eða járn eingöngu, þar liggja einmitt gamlar járnplötur. Grjóthlaðinn garði er eftir húsínu og á honum steyppt plata. Veggurinn milli húsanna er að mestu úr jarðföstum klettum sem byggt hefur verið upp við. Enginn garði er í nyrðra húsínu. Hlaðan steinsteyppta sem enn stendur en er hrörleg var byggð 1927. Hún er 4 x 7 m stór.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Túnakort 1918; Ö-Fiskilækur, 4

Hlaða og tóft á Lambhúsgerði BO-105:004, horft í norður.

BO-105:005 Húsatún heimild um fjárhús

64°25.343N 21°56.838V

Samkvæmt túnakort frá 1918 stóð útihús á aukatúni austan við bæjarlækinn, um 120 m austur af bæjarhól 001. Þar eru nú steinsteyppt fjárhús. Tún þetta heitir Húsatún skv. örnefnalýsingu. Fjárhúsin standa á ávalri hæð og er tiltölulega slétt tún þar vestur af.

Fjögur samstæð, steinsteyppt hús sem nú eru komin úr notkun. Einn garði er í hverju húsanna og tvennar dyr, einar úr hvorri kró. Hlaða er aftan við húsín. Garðar virðast grjóthlaðnir að hluta. Á þessum stað stóðu áður grjóthlaðin fjárhús en þau eru nú alveg horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918; Ö-Fiskilækur, 3

BO-105:010 Rembihnútur heimild um býli

64°25.364N 21°56.938V

"Húsatún er fyrir austan lækinn. Smáhóll norðvestast í túninu heitir Rembihnútur. Þar var kot frá Fiskilæk, byggt í 8-10 ár frá 1660-1670. Nú eru fjárhús á Húsatúni," segir í örnefnalýsingu. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir 1707: "Rembehnutur hefur hjer hjáleiga verið, og varaði bygðin um 8 eður 10 ára bil. Nú hefur það undir 30 ár í auðn verið." Hóll sem talið er að Rembihnútur hafi staðið á er 90 m norðvestur af fjárhúsum sem nú standa á Húsatúni 005.

Grösugur hóll frammi á lækjarbakka. Girðing liggur yfir hann norðaustast.

Ávalur og áberandi hóll, líkur litlum bæjarhól, 25 x 25 m stór. Þar sem hann rís hæst skiptist hann í tvær minni bungur en engar byggingaleifar eða grjót sjást þar. Ekki hafa sést rústir á hólnum í minni Jóns Eyjólfssonar en alltaf var talað um að þarna hefði býlið verið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Fiskilækur, 3

BO-105:011 *Stöðull* heimild um kvíar

64°25.385N 21°56.984V

"Austan við lækinn og vestan við götuna, sem liggur heim, er smáblettur, sem heitir Stöðull. Sigurður man eftir rústum þar og heldur, að þetta hafi verið ærstöðull," segir í örnefnalýsingu. Stöðultún var kallað austan bæjarlækjar, 100 m norðaustur af bæjarhól 001. Á þeim stað liggur nú heljarmikið hitaveiturör yfir lækinn. Grösugt stykki er norðan við hitaveiturörið. Þarna var tún sem þó var aldrei slegið í seinni tíð. Það var sléttað á sínum tíma. Jón Eyjólfsson taldi sig muna eftir rúst á svipuðum slóðum og hitaveiturörið er nú en þar sést ekkert.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Fiskilækur, 3**BO-105:012** *dómhringur* heimild

"Slíkur Dómhringur er og í túni á Fiskilæk," segir í fornleifaskýrslu frá 1817. Ekkert er nú vitað um hvar dómhringurinn var.

Heimildir:FF, 272**BO-105:014** *Helgaleiði* þjóðsaga legstaður

64°25.368N 21°57.119V

Í fornleifaskýrslu frá 1817 segir: "Helga-leiði heitir og í túni á Fiskilæk í sömu sókn, er það Þúfa aflaug 4 al. á lengd frá nordri til sudurs, audsjáanleg Manna-verk, umgirdt 4hyýrndum torfgardi." Í örnefnalýsingu segir: "Þar norður af er Lambhúsgerði [sjá 004]. Þá var þúfnastykki, sem hét Helgagerði. Það var tætt sundur með þúfnabana fyrir nokkrum áratugum og aðeins skilin eftir ein þúfa, sem kölluð er Helgaleiði. Þar á Helgi einhver að vera grafinn. Helgaleiði er talið álagablettur. Munnmæli herma, að ef leiðið yrði grafið upp eða því mein gert, þá myndu gerast hörmuleg tíðindi, bærinn brenna og jafnvel fleira." Helgaleiði er í túni, rúma 100 m norðvestur af íbúðarhúsinu, við rætur bæjarhóls 001. Það hefur ekki verið sléttað. Umhverfis leiðið er sléttað tún.

Helgaleiði er rúmlega 3 m löng þúfa, 30-40 sm há og 1-2 m breið, mjóst um miðjuna. Áður en svæðið var sléttað var hún hæst og mest allra þúfna þar. Þúfan snýr norðaustur-suðvestur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Fiskilækur, 4; FF, 272**BO-105:018** *Fuglaþúfa* varða landamerki

64°25.087N 21°57.448V

"Efst á engjunum suðvestur frá bæ er Græniblettur. Neðarlega í flánum eru tvær vörður í flóanum. Önnur er Flóðavarða [017]. Hún er á merkjum móti Melum. Hin er norðar á sömu línu. Hún heitir Fuglaþúfa og er á merkjum móti Melaleiti skammt neðan Jaðarsins..., " segir í örnefnalýsingu. Fuglaþúfa eða Fuglsþúfa eins og hún var einnig kölluð var um 600 m suðvestur af bæ 001, í óslegnu stykki sem er vestur af nokkrum bílflökum. Sléttað stykki, nú óslegið. Fuglaþúfa og Flóðavarða 017 voru torfvörður eða jafnvel aðeins hundapúfur. Fuglaþúfa hvarf í tún.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar**Heimildir:**Ö-Fiskilækur, 4-5**BO-123** *Eystra-Súlunes***BO-123:001** *Eystra-Súlunes* bæjarhóll bústaður

64°23.664N 21°58.886V

"Bærinn er sunnan við veg, vestast í landareigninni," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Gamli bærinn stóð á dálítilli hæð í túninu um 80 m suðvestur af núverandi íbúðarhúsi. Um var að ræða torfbæ sem var rifinn upp úr 1930 og var bæjarstæðið þá fært á núverandi stað.

Í túni. Ekki sést til fornleifa.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Byggðir Borgarfjarðar, 128**BO-123:002** þjóðsaga bænhus

64°23.664N 21°58.886V

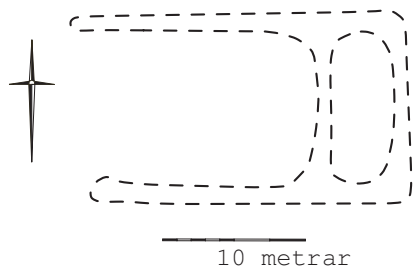
"Munnmæli eru um, að bænhus hafi hér til forna verið," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Nú er ekki vitað hvar bænhusið stóð og þess sjást engin merki.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Byggðir Borgarfjarðar, 128**BO-123:003** tóft útihús

64°23.794N 21°58.901V

Tvö útihús eru sýnd á túnakorti frá 1918 í svonefndu Norðurtúni sem er um 200 m norður af gamla bæjarstæðinu, fast norðan við þjóðveg. Er það vestara tekið fyrir hér.

Í óræktuðu og nokkuð þýfðu túni.

Tóft þessa útihúss sést enn. Er lögun hennar nokkuð óljós þar sem veggjum hennar hefur greinilega verið rutt um koll, en grjótið ekki fjarlægt. Hún virðist þó vera tvískipt og um 20x11 m að stærð og er hleðsluhæðin mest um 0,4 m. Um 8 m suður af er brunnur sem var hlaðinn að innan en er nú fallinn saman.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-123:004 heimild um útihús

64°23.794N 21°58.901V

Tvö útihús eru sýnd á túnakorti í svonefndu Norðurtúni sem er um 200 m norður af gamla bæjarstæðinu, fast norðan við þjóðveg. Er það eystra tekið fyrir hér. Engin ummerki sjást nú um þetta útihús.

Í óræktuðu og nokkuð þýfðu túni. Ekki sést til fornleifa.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-123:005 heimild um útihús

64°23.664N 21°58.886V

Tvö samhliða útihús eru sýnd á túnakorti, fast norðaustan við bæjarhúsin 001. Í túni. Ekki sést til fornleifar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-123:006 heimild um útihús

64°23.664N 21°58.886V

Útihús með áföstum heygardi er sýnt á túnakorti fast suðvestan við bæjarhúsin. Í túni. Ekki sést til fornleifar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-123:007 heimild um útihús

64°23.720N 21°58.863V

Útihús er sýnt á túnakorti við miðjan norðausturjaðar túns, um 120 m austur af gamla bæjarstæðinu. Man heimildamaður eftir tóftum á þessum stað sem hafa nú verið sléttadar. Í túni. Ekki sést til fornleifar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-124 Vestra-Súlunes

BO-124:005 Stekkur heimild um stekk

64°23.937N 21°59.139V

"Bæjarmegin við Lómatjörn er Stekkur," segir í örnefnalýsingu. Lómatjörn var um 360 m norður af bæ. Er hún nú með öllu horfin og fannst stekkurinn ekki bæjar- eða sunnanmegin við gamla vatnsstæðið

Þýfður grasmói, votlendur á köflum. Ekki sést til fornleifa.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Vestra-Súlunes, 1

BO-124:007 þúst stekkur

64°23.956N 21°59.451V

Tóft er um 520 m NV af bæ. Þýfður, votlendur grasmói. Tóftin er afmynduð af stórþýfi og erfitt að átta sig á stærð hennar og lögun. Viðbót 2008: Sennilega er þetta tóftin sem átt var við í 005.

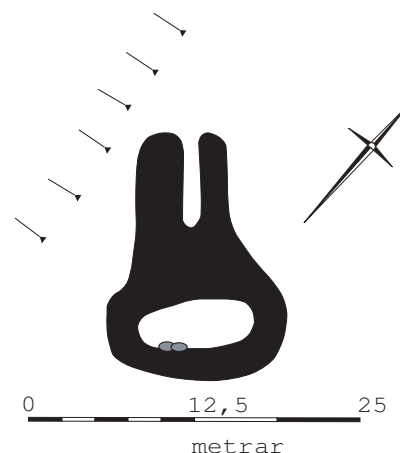
Hættumat: engin hætta

BO-124:008 tóft óþekkt

64°23.714N 21°59.273V

Tóft Bo-124:008, horft í norðvestur.

Tóft er um 240 vestur af bæ. Þýfður, votlendur grasmói.

Lýsing Oddgeirs Hanssonar við aðalskráningu 2001: Tóftin er mjög afmynduð af stórbýfi og nokkuð óljós af þeim sökum.

Hún virðist þó vera tvöföld og um 10x7 m að stærð og snýr vestsuðvestur-austnorðaustur. Hleðsluhæð er um 0,3 m. Aftur var farið á staðinn vegna deiliskráningar út af Grunnafjarðarvegi árið 2008: Tóftin er á brekkubrún og snýr suðaustur-norðvestur, skáhallt á brúnina. Hún er ekki mjög sigin en ógreinileg því hún er á kafi í grasi. Hún er alls um 12x10 m stór og sennilega af stekk eða litlu aðhaldi. Hefur því líklega verið rekið inn að norðvestan en lambakró verið í suðurenda. Mótar óljóst fyrir þessu nú. Hleðslur eru grónar en þær eru um 0,5m að hæð og tóftin líkust upphækkun þ.e. virðist nánast uppfull af hruni.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

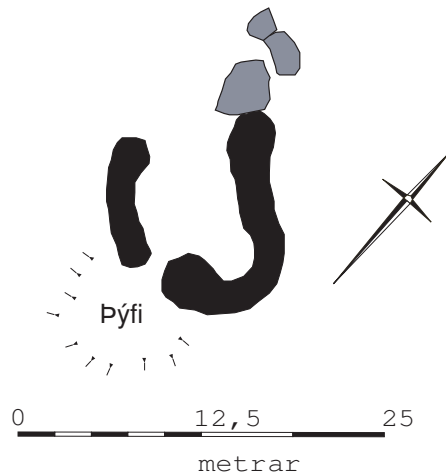
BO-124:009 tóft óþekkt
Tóft er um 30 m suðvestur af 008.

64°23.692N 21°59.275V

Þýfður votlendur grasmói

Nokkuð greinileg tóft en virðist óregluleg. Hún snýr líkt og 008 norðvestur-suðaustur en á þessum stað eru brekkur lægri. Gróska nokkur, jarðfast stórgrýti norðan við opið. Sennilega einföld tóft, 8x8m, með op í norðurvegg og rof í suðvestur horni. Ekkert grjót sést í hleðslum.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Tóft Bo-124:009, horft í suðaustur.

Samantekt og niðurlag

- Alls voru 8 minjar skráðar innan við eða rétt um 200 m frá fyrirhuguðu vegarstæði. Tegundir minja skiptast svo:

Varða 2

Útihústóftir 2

Aðrar tóftir 3

Annað 1

Af þessum minjastöðum eru fjórir innan við 100 m frá vegarstæðinu:

Varða Bo-084:020

Tóft Bo-124:008

Tóft Bo-124:009

Grunur um tóft Bo-124:005

- Þrír minjastaðir til viðbótar eru skammt (innan 50 m) utan við 200 m línuna sem markaði áhrifasvæði veglagnarinnar og voru því merktir inn á kort.

Auk þess eru tvö gömul túnstæði rétt um 200 m frá fyrirhugaðri veglínu: Tún Fiskilækjar og Eystra-Súluness. Minjar í þessum tünnum eru ekki í hættu vegna vegagerðar að öllu óbreyttu en upplýsingar um þær fylgja með á korti og í fornleifaskrá, enda skarast túnin við áhrifasvæði vegarstæðisins.

Það er Fornleifaverndar ríkisins að koma með tillögur að mótvægisgerðum þar sem fornleifar reynast í hættu vegna vegagerðar. Tiltölulega auðvelt ætti að vera að komast hjá raski á flestum fornleifanna sem eru í námunda við veglínu en sérstakrar aðgátar er þörf ef kemur til rasks í námunda við gömul tún hjá Fiskilæk og Eystra Súlunesi enda eru það þeir staðir þar sem mestar líkur eru á að rekast á fornleifar undir sverði, jafnvel þótt ekki sé vitað um minjar þar í seinni tíð. Þá skal minnt á það sem segir í 13. grein þjóðminjalaga:

Nú finnast fornleifar sem áður voru ókunnar og skal finnandi þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornleifar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd uns fengin er ákvörðun Fornleifaverndar ríkisins um hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum

Sá fyrirvari er á þessari fornleifakönnun að oft er ómögulegt að vera viss um að fornleifar leynist ekki undir yfirborði. Þannig eru framræstar mýrar stór hluti rannsóknarsvæðisins. Bæði hefur landi oft verið raskað á slíkum stöðum með stórvirkum vinnuvélum og eins sýnir reynslan að fornleifar úr torfi og grjóti síga fljótt og hverfa jafnvel þar sem undirlag er gljúpt og blautt. Eins má nefna að gríðarlegir sandhólar eru við ósa Grunnafjarðar bæði að norðan og sunnan og þar gæti sandur hæglega hafa kaffært fornleifar.

Heimildaskrá

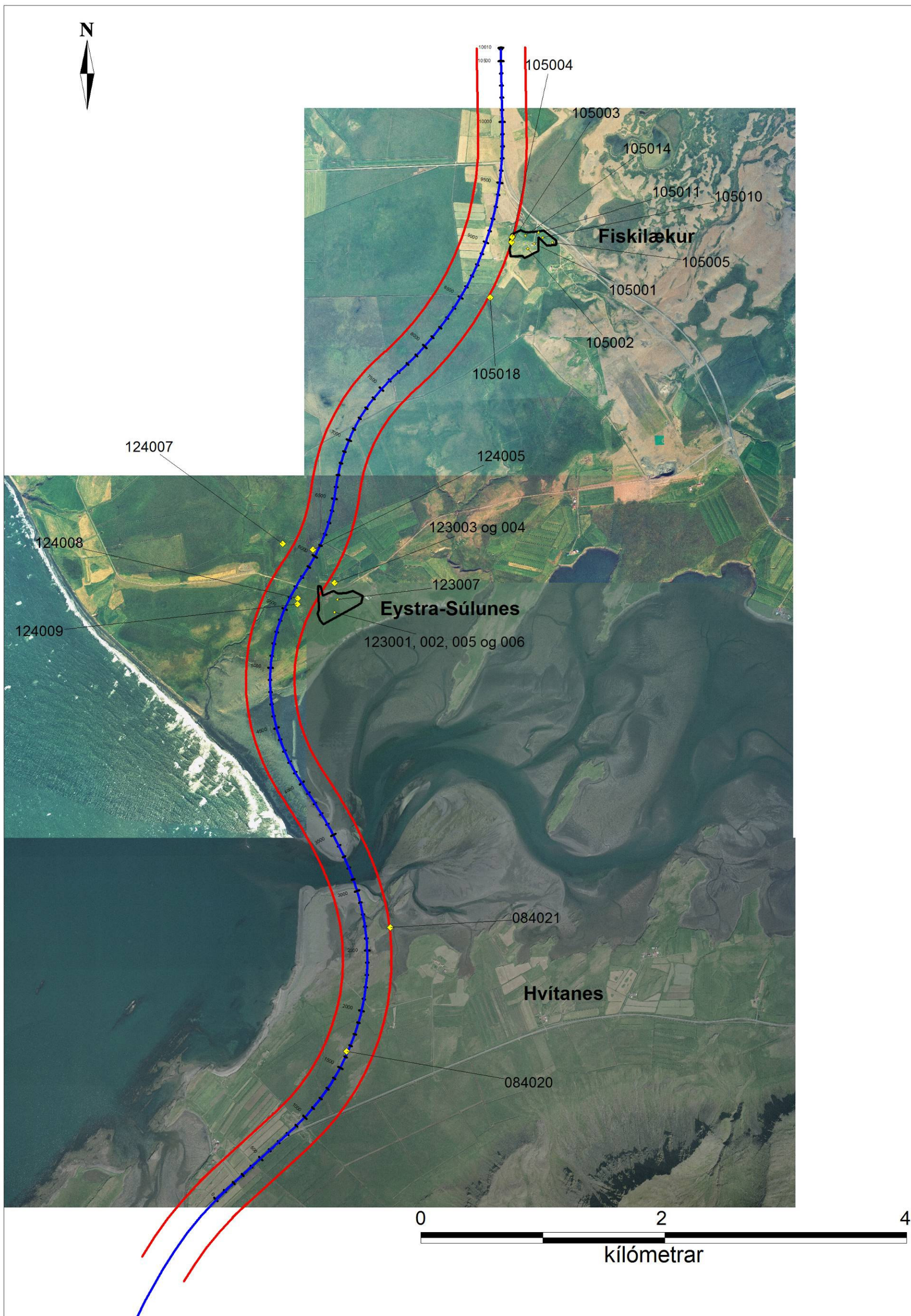
Adolf Friðriksson og Oddgeir Hansson. 2003. Fornleifar í Skilmannahreppi [FS203-00033].
Fornleifastofnun Íslands.

Birna Lárusdóttir og Oddgeir Hansson. 2003. Fornleifaskráning í Leirár- og Melasveit [FS199-00032].
Fornleifastofnun Íslands.

Túnakort af Þjóðskjalasafni: Leirár- og Melahreppur.

Ö-Fiskilækur: Örnefnalýsing Fiskilækjar. Gerð eftir upplýsingum Eyjólfssonar, Þórólfs Þórðarsonar, Matthíasar Þórðarsonar og Magnúsar Eggertssonar. Sigurður Eyjólfsson bætti við. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Vestra-Súlunes: Örnefnalýsing Vestra Súluness. Kristinn Helgason gaf upplýsingar.
Örnefnastofnun Íslands.

Fornleifar við áætlað vegarstæði (blátt). Rauða línan afmarkar 200 m til hvorrar hliðar. Fornleifar eru sýndar með gulum deplum og útlínur túna á Fiskilæk og Eystra Súlunesi með svörtum útlínum.